

KISWAHILI KIDATO CHA PILI MUONGOZO WA USAHIHISHAJI

i	ii	iii	iv	v	vi	vii	viii	ix	x
B	D	A	D	C	D	D	D	D	B

(Alama 10 @Alama 1)

2.

i	ii	iii	iv	v
B	G	C	D	A

(Alama 5 @Alama 1)

3.i. Amejikata na kisu

Mofu "ji-" ni kiambishi nafsi kinachoonesha kitendo cha mtenda kujifanyia yeye mwenyewe.

Mfano:*Amejikata* inamaanisha mtu huyo amejikata yeye mwenyewe, sio mtu mwingine aliyemkata.

ii. Ametuongoza kwa muda mrefu sasa

Mofu "tu-" ni kiambishi nafsi ya kwanza wingi kinachoashiria kuwa kitendo kimetendwa kwa kundi la watu, likimjumuisha msemaji.

Mfano:*Ametuongoza* ina maana mtu huyo amekuwa kiongozi wetu, akituhusisha wote.

iii. Haendi shuleni

Mofu "ha-" ni kiambishi cha ukanushi kinachomaanisha kuwa kitendo hakitendeki au hakijafanyika.

Mfano:*Haendi* inaonyesha kuwa mtu huyo haji shuleni.

iv. Amerudi kutoka shambani

Mofu "me-" ni kiambishi cha nje ya silabi kamilifu kinachoonyesha kuwa kitendo kimeshatendeka na kimekamilika.

Mfano:*Amerudi* inaonyesha kuwa mtu huyo amesharudi na hayupo tena shambani.

v. Anakicheza mpira wa miguu

Mofu "ki-" ni kiambishi tamati kinachoonesha upatanisho wa nomino na kitenzi.

Mfano:*Anakicheza* inaonyesha kuwa kitendo cha kucheza kinahusiana na kitu chenye upatanisho wa ki- (mpira).

(Alama 10 @Alama 2)

4.

Kigezo	Lugha ya Mazungumzo	Lugha ya Maandishi
Uwasilishaji	Hutolewa kwa sauti kupitia mazungumzo ya ana kwa ana au simu.	Huandikwa na kusomwa baadaye.
Urasmi	Mara nyingi ni isiyo rasmi , inaruhusu mabadiliko ya msamiati na lafudhi.	Huwa rasmi , hasa katika nyaraka na vitabu vya elimu.
Urekebishaji	Haiwezi kurekebishwa baada ya kusemwa.	Inaweza kuhaririwa kabla ya kuchapishwa.
Muktadha	Huathiriwa na lugha ya mwili, toni na ishara .	Haina msaada wa lugha ya mwili , hivyo inategemea maneno tu kufikisha ujumbe.
Urefu wa Sentensi	Sentensi huwa fupi na zisizo kamili . Mfano: " <i>Basi, twende!</i> "	Sentensi ni ndefu na zilizopangiliwa vizuri . Mfano: " <i>Kwa kuwa tayari tumekubaliana, tunaweza sasa kuondoka.</i> "

(Alama 10 @Alama 2)

5. Njia za kuondoa utata

- Matumizi sahihi ya alama za uandishi
- Uteuzi mzuri wa maneno yenye maana zaidi ya moja.
- Kutumia kwa uangalifu maneno ya picha.
- Kuweka mkazo sehemu panapotakiwa .
- Kuepuka makosa ya kisarufi na kimantiki.

(Alama 10 @Alama 2)

6. . Mtahiniwa ataje faida tano za misimu.

- Kupamba lugha
- Kuficha ujumbe kwa wasiohusika
- Kukuza lugha
- Kuburudisha na kufurahisha
- Kuficha lugha ya matusi

(Alama 10 @Alama 2)

7.

Kuzingatia Matumizi Sahihi ya Lugha – Kutumia lugha inayoeleweka kwa hadhira ili kuepuka maneno yenye maana nyingi.

Mfano: Badala ya kusema "*Nitakuja kesho*", unaweza kusema "*Nitakuja kesho asubuhi saa nne*".

- Kufafanua Mawazo kwa Uwazi** – Kuwa na mpangilio mzuri wa hoja bila kuruka kutoka mada moja hadi nyingine bila mpangilio.
Mfano: Kueleza hatua kwa hatua badala ya kutoa taarifa zisizoeleweka.
- Kutumia Lugha ya Mwili** – Ishara, miondoko, na sauti vinaweza kusaidia kufafanua maana ya ujumbe.
Mfano: Kuinua kidole gumba kuonesha idhini au kukunja uso kuonyesha kutokubaliana.

- iii. **Kurudia na Kusisitiza Hoja Muhimu** – Kurejea ujumbe muhimu ili kuhakikisha msikilizaji anaelewa.
Mfano: "Kumbuka, mkutano utanza saa nane mchana, narudia tena, saa nane mchana."
- iv. **Kutumia Vielelezo na Mifano Hai** – Mfano halisi unasaidia watu kuelewa dhana ngumu kwa urahisi.
Mfano: Badala ya kusema "*Kupanda uchumi ni muhimu*", eleza mfano wa nchi fulani ilivyofanikiwa kwa kuongeza viwanda.
- v. **(Alama 10 @Alama 2)**

8. (a) Kutunga Sentensi kwa Matumizi ya Maneno Yaliyokolezwa

i) **Mimi**(litumike kama kiwakilishi)

- *Mimi nitakwenda sokoni kesho.*

ii) **Letu**(litumike kama kivumishi)

- *Shule yetu ni kubwa lakini letu ni dogo.*

iii) **Leo asubuhi**(litumike kama kielezi)

- *Leo asubuhi tulichelewa darasani kwa sababu ya mvua.*

iv) **Upepo**(litumike kama nomino dhahania)

- *Upepo wa matumaini umerudi kwa wananchi baada ya uchaguzi.*

v) **Tumeshinda**(Litumike kama kitenzi)

- *Tumeshinda mechi ya fainali kwa mabao mawili kwa sifuri.*

(Alama 5 @Alama 1)

8. (b)

i) **Bata maji ni mtamu sana**

- *Vivumishi vya sifa:mtamu*

ii) **Darasa la nne wamepata mfadhili**

- *Vivumishi vya idadi:la nne*

iii) **Pikipiki mbovu imekamatwa na Polisi**

- *Vivumishi vya sifa:mbovu*

iv) **Mwanafunzi mwenyewe ni mtoro**

- *Vivumishi vya kiashiria:***mwenyewe**

v) **Watoto wengi wanapenda mayai**

- *Vivumishi vya idadi:***wengi**

(Alama5 @Alama 1)

9. Lugha ni mfumo wa sauti, maneno, na kanuni zinazoeleweka na jamii fulani kwa ajili ya mawasiliano. Lugha hutumiwa katika mazungumzo, maandishi, na ishara ili kurahisisha uelewano kati ya watu. Pia, lugha ina dhima ya kuendeleza utamaduni, kutoa elimu, na kuhamasisha jamii.

(Alama 5)

9. Ikiwa mtu ataenda katika jamii isiyotumia lugha, anaweza kukumbana na changamoto zifuatazo:

- Kutoweza Kuwasiliana kwa Maneno** – Maana ya ujumbe inaweza kupotea kwa kuwa hakuna lugha ya maneno ya kueleza mawazo.
- Kutegemea Lugha ya Mwili** – Ishara zinaweza kuwa na maana tofauti katika tamaduni tofauti, hivyo kusababisha mkanganyiko.
- Kukosa Ufahamu wa Mazingira** – Bila lugha, ni vigumu kuelewa sheria, mila, au utaratibu wa jamii hiyo.
- Kushindwa Kujieleza kwa Undani** – Mtu hawezi kueleza hisia, mawazo au mahitaji yake kwa ufasaha.
- Kuhisi Kupweke na Kutengwa** – Kukosa mawasiliano kunaweza kumfanya mtu ajihisi mgeni na asiyeleweka katika jamii hiyo.

(Alama 5 @Alama 1)

10.

1. Uwasilishaji (Utambaji)

- Hiki ni kipengele muhimu cha fasihi simulizi kwani inategemea sana usimulizi wa hadithi, ngano, methali, nyimbo na masimulizi mengine.
- Uwasilishaji mzuri hutegemea sauti, lafudhi, mitindo ya usemi, na hisia za msimulizi ili kuvutia hadhira.
- *Mfano:* Mhadithi anapotoa hadithi kwa kutumia sauti ya juu na matamshi ya msisitizo, huwafanya wasikilizaji waelekee kwenye simulizi lake kwa makini.

2. Matumizi ya Lugha ya Kihisia na Taswira

- Fasihi simulizi hujengwa kwa matumizi ya lugha ya picha, tamathali za semi na lugha inayoleta hisia kwa wasikilizaji.
- Lugha yenye taswira huwafanya wasikilizaji wahisi kana kwamba wanaona au kushuhudia matukio yanayosimuliwa.
- *Mfano:* Katika ngano, msimulizi anaweza kusema “*simba mwenye meno makali kama mkuki aliwaka kwa hasira*” ili kumfanya msikilizaji amwone simba huyo akilindwa akilini mwake.

3. Usikivu na Ushirikiano wa Hadhira

- Fasihi simulizi ni shirikishi; inahusisha msimulizi na hadhira ambayo huonyesha ushiriki kwa njia mbalimbali kama kuuliza maswali, kushangaa, kucheka au hata kuiga matendo.
- Ushirikiano huu huifanya fasihi iwe hai na kuvutia hadhira zaidi.
- *Mfano:* Katika masimulizi ya hadithi, hadhira inaweza kujibu kwa msembo maarufu kama “*Hapo zamani za kale...*” na msimulizi anamalizia “*Palitokea...*”

4. Matumizi ya Vipengele vya Sanaa za Maonyesho

- Hii inahusisha matumizi ya nyimbo, ngoma, maigizo, na miondoko inayosaidia kuifanya fasihi simulizi isichoshe.
- Vipengele hivi huongeza burudani na kuimarisha kumbukumbu ya hadithi.
- *Mfano:* Katika hadithi ya Sungura na Fisi, msimulizi anaweza kuingiza nyimbo kama:
 - “*Sungura mjanja wee... alimdanganya Fisi ee...*”Nyimbo hii huwafanya wasikilizaji kushiriki na kujifunza ujumbe wa hadithi hiyo kwa urahisi.

5. Urithi wa Kijamii na Maudhui Yanayohusiana na Jamii

- Fasihi simulizi inahifadhi historia, tamaduni, imani na maadili ya jamii kwa kuhamasisha hadhira kufuata desturi na kanuni za jamii.

- Hadithi na methali zinabeba mafunzo yanayosaidia jamii kujifunza maadili.
- *Mfano:* Methali kama “*Asiyesikia la mkuu huvunjika guu*” hufundisha umuhimu wa kusikiliza ushauri wa wakubwa.

Utangulizi (Alama 2)

Kiini (Alama 12)

Hitimisho (Alama 01)